

Л. О. Филипович*

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я ТА ДІАЛОГ РЕЛІГІЙ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ І МАЙБУТНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Традиційні українські підходи до міжрелігійного діалогу можна визначити як помірно толерантні, що характеризуються повагою до представників інших вір, відносно спокійним ставленням до співіснування декількох церков і конфесій, розумним і відкритим прийняттям іншого способу сповідання і життя, поцінуванням права особи на власний вибір. Хоча, і це треба визнати, в певні історичні періоди при наявності вагомих причин православні люди проявляли свою нетерпимість щодо представників тих релігій, які обмежували права українців, плундрували національні й духовні святині. Але в цілому українці завжди були терпимі, не суперечили інерелігійним впливам, що створювало умови для появи, поширення і мирного існування унійних і нових, не притаманних традиційній ментальності течій.

Традиція толерантності в залежності від історичних та ідеологічних обставин неодноразово видозмінювалася, постійно переривалася трагедіями національного буття, а врешті-решт й була втрачена за 70 років радянської влади. В наш час досвід міжрелігійного спілкування набувається фактично заново. На відміну від західнохристиянської традиції, яка є більш-менш однорідною, унормованою ватиканським законодавством, православні церкви в своєму управлінні, зберігають і виявляють певну незалежність у розумінні та реалізації міжрелігійного і міжцерковного діалогу.

У визначенні основних принципів відношення Православ'я до інославія Церква базується на канонічних правилах, на вченні семи Вселенських Соборів та Отців Церкви. Традиційно Православ'я визнає єдиноістинність саме Православної церкви, ненормальність існування багатобожного язичництва, до якого відносить майже всі нехристиянські релігії, а також неприродну наявність різних гілок в єдиному християнстві, засуджує еретизм і розколи в будь-якій формі, аж до відлучення від Церкви і позбавлення сану тих, хто цим займається. Саме тому в Східному християнстві неможливі спільні з іншими неправославними чи неканонічними православними церквами літургії і молитви, які сьогодні розглядаються як конкретні кроки демонстрації міжрелігійного діалогу.

Усвідомлюючи певну невідповідність цих традиційних норм викликам сучасної епохи і логіці розвитку самого Православ'я, Православна Церква вносить у свої вчення і діяльність деякі корективи. Сучасне Православ'я прагне (і це йому більш-менш вдається) балансувати між незмінюваними Постановами Вселенських соборів і канонами щодо небажаності й заборони міжрелігійного і міжцерковного спілкування, задовольняючи цим консервативне крило в Церкві, і потребами часу у налагодженні такого діалогу, формулюючи це в спеціальних ухвалах ("Визначеннях"¹) православних соборів, засідань Синодів, у спільних документах міжрелігійних нарад, у доповідях, проповідях, інтерв'ю, заявах церковного керівництва, що відповідає настроям ліберальних кіл.

© Филипович Л. О., 2007

* завідувач відділу проблем релігійних процесів в Україні відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди (Київ), доктор філософських наук, професор

¹ В РПЦ є спеціальне «Определение» православного собора «Принципы отношения к инославиям» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mospat.ru/index.php?mid=91>.

Незважаючи на поки що достатньо скромну роль Православ'я в діалозі релігій і порівнюючи його з іншими християнськими конфесіями (особливо Католицизмом), відзначимо, що поступово православні церкви включаються в міжрелігійний діалог, шукаючи відповідні віросповідним нормам форми спілкування. Найбільш активні й зацікавлені у міжрелігійному діалозі Російська, Константинопольська, Грецька, Румунська церкви, пропонуючи інколи інноваційні підходи, оригінальні ідеї в його налагодженні. Чи не останньою такою ініціативою є пропозиція митрополита Смоленського і Калінінградського Руської Православної Церкви Кирила (Гундяєва) створити Міжрелігійну Асамблею при Організації Об'єднаних Націй для спільного захисту традиційних цінностей від тиску воєнничого секуляризму².

Щодо *Українського православ'я*, то через його залежність від інших православних церков, роз'єднаність принаймні на три самостійні Церкви (Українська Православна Церква в юрисдикції Московського Патріархату — УПЦ МП, Українська Православна Церква Київського Патріархату — УПЦ-КП, Українська Автокефальна Православна Церква — УАПЦ) та невизнання їхнього автокефального або автономного статусу Вселенським православ'ям воно в цілому поки що *не є рівноправним, активним, продуктивним суб'єктом як міжнародного, так і вітчизняного міжрелігійного діалогу*.

Найменш регулярним і ефективним виявляється спілкування православних України з іновірцями із інших країн. Якщо і відбуваються зустрічі українських православних за межами України, то ці спроби є поодинокими і можуть вважатися, скоріше, винятком, ніж правилом. Їх організацією і проведенням (на запрошення зацікавлених неукраїнських сторін) займаються відповідні структури в Церкві. Місцеві ініціативи щодо налагодження міжнародного міжрелігійного діалогу не вітаються, хоча інтерес у світі до православної традиції, яку презентують українці, великий. Про це свідчать міжнародні, міжрелігійні конгреси, парламенти, асамблеї, конференції, на які зрідка запрошуються українці, а також звичайна обивательська симпатія громадян тих країн, де існує українська діаспора або трудова еміграція українців до релігійних традицій українців.

Українська Православна Церква в юрисдикції Московського Патріархату (УПЦ МП) в питаннях міжрелігійного діалогу цілком залежить від Руської Православної Церкви (РПЦ) і тому не має ні якоїсь окремої стратегії, ні своєї тактики. УПЦ в особі свого керівництва — предстоятеля Церкви митрополита Київського і всієї України Володимира (Сабодана) майже не присутня на різноманітних міжнародних заходах, оскільки презентована більш високим рівнем — ієрархами РПЦ. Правда, інколи Церкву запрошують до участі у міжцерковних заходах, де частіше всього її представляє архієпископ Львівський і Галицький Августин (Маркевич). Одна з останніх важливих зустрічей, у якій він взяв участь, була IV-та щорічна сесія Світового громадського форуму «Діалог цивілізацій»³. Зібравши відомих громадських і державних діячів, інтелектуалів, представників засобів масової інформації, ділового світу і різних конфесій із понад сорока країн світу, конференція 2006 р.⁴ зосередилася на такій тезі: «Від діалогу цивілізацій через співробітництво до міжцивілізаційної інтеграції»⁵. Усвідомлюючи небезпеку негативних наслідків глобалізації для людини і спільнот, голова офіційної делегації РПЦ, єпископ Віденський і Австрійський Іларіон

² [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.religare.ru/article39401.htm>.

³ Щорічний форум «Діалог цивілізацій» був заснований у 2003 році, одним із основних ініціаторів якого виступила Росія, зокрема Центр Національної слави Росії (В. Якунін).

⁴ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rus.dialogueofcivilizations.org>.

⁵ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://orthodoxy.org.ua/uk/node/3865>.

(Алфеев) заявив про необхідність створення стратегічного альянсу між православними і католиками для захисту традиційного християнства у світі в цілому, таких його цінностей як сім'я, подружнн вірність тощо.

Серед рідкісних випадків участі українських православних ієрархів в міжнародному міжрелігійному діалозі слід також назвати участь архієпископа Полтавського і Кременчуцького Філіпа у ХХ-й ювілейній конференції “Молитва за мир”, яка відбулася в м. Ассізі (Італія) у вересні 2006 р.⁶ Не менш позитивним для виходу УПЦ на міжнародну арену є факт участі, хоча і у складі делегації РПЦ, протоієрея Олександра Білокура, офіційного представника УПЦ при міжнародних Європейських організаціях, який взяв участь в ІХ Генеральній Асамблеї Всесвітньої Ради Церков (ВЦР)⁷ (14-23.02.2006, м. Порто Алегрі, Бразилія)⁸. Там було прийнято багато пропозицій від православних церков, одна з яких направлена проти православних українських братів, оскільки заборонила присутність у ВРЦ будь-якої неконічної православної церкви, в т. ч. й УПЦ КП.

Ці зустрічі є надзвичайно важливими для розвитку міжнародного міжрелігійного діалогу, але не стільки для перспектив участі УПЦ в ньому, скільки для утвердження Росії та РПЦ у світовому міжнародному просторі. Світовий громадський форум “Діалог цивілізацій” закладає зовсім нову філософію глобального розвитку. Не державні кордони, не громадянство, не загальнолюдські ліберальні цінності об'єднують сьогодні людей, а мова, культура, релігія, традиція, що, власне, і визначає цивілізаційну систему світобудови, тобто сукупність цивілізаційних спільнот, в основі яких лежить близькість релігійних і культурних цінностей. Православна цивілізація знаходиться в конфлікті із ліберально-європейськими цінностями і може запропонувати достойну альтернативу (Родос — Давосу, Раду цивілізацій — Раді безпеки⁹). Лідером тут, природно, має стати Росія. Ідеї цього Світового громадського форуму приваблюють і голову Комітету Державної Думи РФ у справах громадських об'єднань і релігійних організацій С.Попова, і патріарха Російської Православної Церкви Алексія II, і представника Першоієрарха РПЦЗ у Росії єпископа Бостонського Михайла, і представника Американської Православної Церкви в Росії архімандрита Закхея, а також представників Грузинської, Української, Елладської й інших православних Церков, Вірменської апостольської церкви, мусульман, іудеїв, інші конфесії.

Російський державницький інтерес тісно переплівся із релігійною метою. Про це свідчать такі міжнародні заходи, як, скажімо, самміт 2006 року релігійних діячів в Москві. До речі, передбачалося, що *від України*, як повідомляли інформагенції¹⁰, участь у самміті візьме Предстоятель Української Православної Церкви Митрополит Київський і всієї України Володимир. Крім того Російська держава підтримує міжнародні зустрічі за кордоном, організовуючи там всесвітні та регіональні форуми. З 2003 року останні відбулися в Делі, Москві, Санкт-Петербурзі, Лондоні, Парижі, Вільнюсі, в Абхазії, Туреччині, Греції, Ізраїлі, Італії, Іспанії та на Кіпрі.

⁶ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pravoslavye.org.ua/index.php?action=fullinfo&r_type=news&id=12544.

⁷ ВРЦ залишається найбільшою міжнародною християнською організацією, що поєднує більше 300 протестантських церков і груп, а також помісні Православні й Східні Церкви з більш ніж 120 країн миру. Зі складу ВРЦ в 1990-і роки вийшли Грузинська й Болгарська Православні Церкви, однак представники останньої продовжують брати участь у роботі ВРЦ як спостерігачі. Католицька Церква не є членом ВСЦ, але співробітничает з радою.

⁸ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pravoslavye.org.ua/index.php?action=fullinfo&r_type=news&id=10235.

⁹ Про це заявив заступник Голови Зовнішніх церковних зв'язків Московського Патріархату протоієрей Всеволод Чаплін, який запропонував створити в ООН Раду цивілізацій, яка «відігравала би певну балансуєчу роль по відношенню до Ради Безпеки».

¹⁰ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pravoslavye.org.ua/index.php?action=fullinfo&r_type=news&id=11301.

Без сумніву, політика РПЦ щодо інослав'я тісно пов'язана із російською державною політикою у міжнародних відносинах. Вони тут взаємно корегують і підтримують одна одну. Мета держави і церкви у міжрелігійному, зокрема міжправославному діалозі є одною, зрозумілою і виправданою: активніше заявити про себе не тільки в релігійному, але й політичному світі, утвердити свою першість серед православних церков, перебравши на себе лідерство у Вселенському православ'ї, стримувати католицький вплив на народи, які проживають на історичних територіях православ'я, запропонувати і утвердити православ'я як альтернативу католицизму, а то й навіть протестантизму, які в деяких країнах втрачають свою популярність. При цьому ставиться завдання пропагувати історичну правдивість своєї віри, високоморальні взірці східного аскетизму та містики. Але все це працює і є корисним для іншої держави. Відтак, не сформувавши й досі свого державницького інтересу в міжрелігійному діалозі, Україна та її віруючі громадяни працюють на чужий.

На відміну від УПЦ, яка завдяки підтримці та протекції з боку РПЦ почала робити перші кроки в міжнародному міжрелігійному діалозі, УПЦ КП та УАПЦ не допускаються до цього діалогу як невизнані Вселенським православ'ям церкви, а тому офіційно не запрошуються до спілкування на рівні іноземного та іновірного представництва. Якщо УПЦ КП чи УАПЦ і беруть участь в міжрелігійному діалозі за межами України, то ця участь не афішується, подається як приватна ініціатива конкретної особи. Така політика цих церков зрозуміла: вони не хочуть викликати проти себе невдоволення традиційних учасників перемов, які найменші спроби увійти в міжнародний релігійний простір нових фігурантів сприймають як не санкціоновані ними дії, а тому засуджуються. Крім того, в силу своєї організаційної і часто теоретичної слабкості ці церкви, можливо, і бояться своєї участі в діалозі, хоча історично так звана Київська традиція є відкритою до міжцерковного чи міжрелігійного діалогу. Таким чином, спілкування з іновірцями за кордоном УПЦ-КП та УАПЦ є спорадичним, ситуативним, без довгострокових цілей.

Такий стан речей призводить до того, що Україна в міжнародному міжрелігійному діалозі не представлена як країна однієї з найбільших православних громад в світі. Це в той час, коли кількість православних організацій в Україні (15845)¹¹ тільки трьох основних юрисдикцій у 2005 році¹² на 3631 одиницю *перевищувала* кількість православних організацій, що належать Московському патріархату в Росії (12214)¹³. Порівнюючи за кількістю православних віруючих, Україна, без сумніву, поступається Росії більш ніж вдвічі: і якщо рахувати за етнічним принципом, відповідно до якого зараз в Росії 120 млн. православних¹⁴ та рахувати за так званою культурно-релігійною самоідентифікацією. Так, за результатами різних опитувань, православними себе в Росії оголошують 70-85 млн. її громадян¹⁵, а в Україні — 25-30 млн. українців¹⁶.

¹¹ Порахована за: Релігійні організації в Україні станом на 01.01.2006 р. Статистичний звіт Держкому релігій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr2006>.

¹² Данис по РПЦ у 2006 р. знайти не вдалося. РПЦ до загальної кількості своїх приходів зараховує всі православні громади, які розташовані на так званій канонічній території РПЦ, а це — Україна, країни Балтії, Молдова, Білорусь тощо. За даними у 2005 р. РПЦ мала 27393 приходів, серед яких майже 11000 знаходились в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mospat.ru/index.php?mid=215> та <http://www.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr2006>.

¹³ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://drevo.pravbeseda.ru/index.php?page=shownews&id=1396>.

¹⁴ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.i-r-p.ru/page/stream-exchange/index-929.html>.

¹⁵ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.i-r-p.ru/page/stream-exchange/index-929.html>.

¹⁶ Пораховано за: Результати загальнонаціонального соціологічного дослідження "Релігія та Церква в сучасній Україні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.cdrp.iatp.org.ua/material/religion/research.html та Томка М. Релігія та Церква відродженої нації «Віра після атеїзму». — Львів, 2004. — С. 54.

Крім пасивної позиції самих церков у справі міжнародного міжрелігійного діалогу, Українська держава, на відміну від Росії, не виявляє зацікавленості в підтримці міжнародних інтересів церкви та її презентацію в світі. Як правило, державні лідери не беруть в свої ділові зарубіжні поїздки першоієрархів православних церков, хіба що як супроводжувальний ескорт в паломницькі візити до християнських святинь. До ініціативи нецерковних громадських інституцій взяти участь у міжнародних міжрелігійних заходах і церква, і держава в Україні залишаються байдужими: вони не бачать необхідності в такій діяльності.

Міжрелігійний діалог всередині України є, зрозуміло, більш інтенсивним. Православні *вимушені* спілкуватися із представниками інших конфесій і релігій, оскільки перебувають в одному культурному, географічному і політичному просторі. Але його ефективність також невелика, реальної зацікавленості в діалозі з іновірними не спостерігається — православні церкви зайняті своїми внутрішніми проблемами. Чим більш віддаленими за походженням, віровченням і обрядами від православ'я є чужі традиції, тим більш приязні (байдужо-нейтральні) відносини у православних з ними.

Українська Православна Церква Московського Патріархату (УПЦ МП) в Україні має контакти лише з визнаними релігіями (іудеями, буддистами, мусульманами) та канонічними церквами (лютеранами, католиками). Спілкування православних з неправославними частіше всього відбувається з ініціативи держави або в рамках офіційних структур (Всеукраїнська Рада церков і релігійних організацій). Але при цьому православні не ховають своє зверхне подивування буддизмом чи індуїзмом, оскільки останні сприймаються як політеїстичні системи, а належність деяких українців до цих релігій розцінюється як зрада своїм духовним кореням. Найспокійніше вони ставляться до іудеїв та мусульман, оскільки визнають, що ці релігії є історично вкорінені для певної частини громадян України. Послідовно ігноруються і навіть активно критикуються язичники та нові релігії. Язичники і неорелігії постають як історична і майбутня загроза для православ'я, від якої необхідно захистити українців шляхом заборони діяльності цих організацій.

Там, де з'являється хоч якесь протистояння або конкуренція православним церковним устремлінням, утворюється напруженість у відносинах з іншими релігіями. Так, з Духовним Управлінням мусульман України, яке об'єднує не корінне, а переважно емігрантське мусульманське населення України, проблем не існує. Проте в Криму, куди, як на історичну батьківщину, повертаються незаконно депортовані сталінським режимом до Середньої Азії кримські татари-мусульмани, з'явилося активне протистояння між УПЦ (МП) і Духовним Управлінням мусульман Криму. Мусульмани Криму не можуть погодитися із бажанням оголосити Крим канонічною територією православ'я, яке з'явилося тут під час колонізації Криму Росією у XVIII ст. Татари протестують проти несправедливості у вирішенні земельних конфліктів на користь православного населення півострова, коли не повертаються місцевою владою, активно підтримуваною УПЦ, мусульманські місця поховання, будівлі, мечеті тощо. Саме з цим пов'язана кримсько-татарська мусульманська акція "хрестоповалу" у відповідь на встановлення православними на всіх перехрестях кримських доріг хрестів.

Що стосується позиції інших православних церков до нехристиян, то УПЦ КП та УАПЦ не проявляють власної ініціативи для підтримки хоч якихось стосунків із ними. Якщо зрідка вони й зустрічаються, то лише під час їхньої присутності на загальнодержавних заходах, куди для представництва запрошують різні релігії, що мають свої всеукраїнські центри в країні. Інколи православні ієрархи можуть поздоровити нехристиян з якимись релігійними, а частіше —

суспільнозначимими святами. Не відмовляються православні бути присутніми на міжрелігійних заходах — конференціях, фестивалях. Спокійно спілкуються з іновірними в складі Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій. Представники різних релігій у 2006 р. колективно працювали у складі комісії при Мін'юсті України щодо написання нового варіанта Закону про свободу совісті та релігійні організації. Солідарні віруючі різних конфесій і в зверненнях та проханнях щодо повернення церковного майна, зменшення оподаткування, вирішення земельних проблем, введення духовних предметів до навчальних шкільних програм, заборони евтаназії, захисту прав дитини, визнання голодомору 30-х років геноцидом українського народу тощо. Тут склалося порозуміння, оскільки це є не богословські, а загальнонаціональні проблеми, які потребують спільної позиції.

Негативними прикладами міжрелігійного протистояння в Україні (крім кримського конфлікту) можна вважати побиття студентів єшиви (школи) в Києві, заборону побудови буддистської ступи чи крішнаїтського храму, закриття буддистського монастиря в Харкові, хоча важко довести, що в цих антирелігійних акціях брали участь саме православні віруючі.

Історія православно-католицьких і православно-протестантських взаємин в Україні нараховує не одне століття. Ця історія була не однолінійна, не однополюсна. Зрозуміло, що у кожній сторони знайдеться безліч претензій одна до одної. Католицький і протестантський погляд на минуле і сьогодення міжхристиянського спілкування в Україні має бути висвітлений окремо. Православні ж, незважаючи на те, що християни-католики і християни-протестанти давно вже є самостійними і самодостатніми в організаційному сенсі структурами, вважають їх результатом відходу православно (істинно) віруючих християн від Соборної церкви. Для православних інославні віруючі — це, в кращому випадку, нерозумні схизматики, заблудлі вівці, яких потрібно наставити на істинний шлях. З неправославними не треба боротися. Їх треба жаліти. Така позиція митрополита Вінницького і Могилів-Подільського Макарія, висловлена в інтерв'ю кореспонденту "Православие.ru", виглядає надто толерантною, а у порівнянні із думками заядлих ортодоксів — недозволено прогресивною, бо ж він рекомендує: не проявляйте недружелюбність, навпаки з глибоким співчуттям до людей, які не розуміють своїх помилок, допоможіть їм їх виправити¹⁷. Православні, незважаючи на те, що їх у світі в чотири рази менше, ніж католиків, і майже в два рази менше, ніж протестантів, ніколи не відмовляться від переконання, що їхня віра є єдиноюістинною, еталоною. Така тверда позиція Православної церкви, яку вже декілька століть вона відстоює, говорить про слабку перспективу успішного діалогу з усіма християнами.

Яскравим прикладом *реального* стану православно-католицького діалогу (а не декларованих в різних документах принципів та заяв) є ставлення православних церков до приїзду Папи Римського в Україну 2001 року. Першими проти його візиту виступили православні віруючі РПЦ, оскільки його приїзд розглядався як зазіхання на канонічну територію цієї церкви¹⁸. В кампанію

¹⁷ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pravoslavie.org.ua/index.php?action=fullinfo&r_type=news&id=12815.

¹⁸ Проблема канонічності тієї чи іншої території є чи не найголовнішою і найскладнішою у взаєминах між православними і католиками. Її вирішення, на думку спеціаліста з канонічного права Л. Коваленко, пов'язане з методологією, яка закладається при розгляді цього питання». Виходячи з того, що в розумінні 34-го Апостольського правила, яке визначає канонічність території, домінує конфесійний підхід, РПЦ як поліетнічна церква вважає своїми вірними всіх охрещених, що проживають в Росії, Україні, Казахстані та інших країнах. Українські церкви ґрунтуються на національно-етнічному визначенні церкви, тому канонічною вважають територію однієї держави, де проживає один народ (Див.: Україна: чия канонічна територія? — Львів, 2006).

протесту були залучені і православні братства, монастирі, церковні мас-медіа, ієрархи, прості віруючі, а заодно і комуністи та прогресивні соціалісти — всі одностайно засуджували Папу, його візит, східну політику Ватикану, загалом Католицьку церкву за бажання і спроби налагодити діалог, але не на нейтральній чи своїй території, а на православних землях. Характерно, що, відзначаючи 2006 року п'ятиріччя візиту Папи Римського в Україну, посольство держави Ватикан запросило лише УПЦ на урочистості, простивши православним братам і антипапські хресні ходи по Києву та інших містах України, молитви за авіакатастрофу літака, яким летів Іоанн Павло II, а також людиноненависні плакати, з якими православні братчики вийшли “зустрічати” всесвітньовідомого релігійного і громадського діяча.

Архієпископ Переяслав-Хмельницький Митрофан, керуючий справами Української Православної Церкви, 2 червня 2006 року в ході Інтернет-конференції в Києві заявив про позицію УПЦ щодо можливого візиту нинішнього Папи Римського Бенедикта XVI в Україну: “Візит Папи Римського в Україну ми вважаємо несвоєчасним, як несвоєчасним був і візит його попередника Іоанна Павла II. Це пов'язане з тим, що існує безліч невирішених проблем у взаєминах між Українською Православною Церквою й Римсько-Католицькою Церквами”¹⁹.

Насамперед, за словами владики Митрофана, це проблема прозелітизму, невирішених майнових питань, проблема проведення почергових із греко-католиками богослужінь у православних храмах й інші. У цьому зв'язку архієпископ нагадав, що ще перед приїздом в Україну Іоанна Павла II “нами була зроблена пропозиція про вирішення цих проблем на рівні двосторонніх комісій”, однак ці пропозиції “були зігноровані католицькою стороною”.

“Тоді візит Папи Римського відбувся, незважаючи на численні протести православних віруючих, чому й виявилася неможливою зустріч Предстоятеля Української Православної Церкви Блаженнішого Митрополита Володимира з Папою Іоанном Павлом”²⁰, — сказав владики. При цьому він відзначив, що за час, що пройшов від дня візиту Папи в Україну, не було проведено ні консультацій, ні зустрічей для уточнення позицій. Тому, вважає архієпископ Митрофан, приїзд нового Папи “буде проведений по такому ж сценарію, тобто не принесе реальних позитивних зрушень у бік поліпшення наших взаємин”²¹.

Своє негативне ставлення до приїзду Папи Римського УПЦ підтвердила і в 2007 року, після офіційного запрошення Папи Римського Президентом Ющенком відвідати Україну²² і подяки Папи Бенедикта XVI²³. Про це повідомив глава прес-служби УПЦ Василь Анісімов, який заявив: “Думаю, цього разу Папа не приїде”²⁴.

Такі ж самі аргументи наводила і наводить РПЦ, коментуючи не раз висловлені бажання Римських пап приїхати в Росію і вважаючи Україну, зокрема Українську Греко-Католицьку церкву каменем спотикання для “братніх” відносин між РПЦ і РКЦ. Після обрання нового Папи відносини між православними і католиками, на думку митрополита РПЦ Кирила (Гундяєва), значно покращилися. Але якщо діалог православних і греко-католиків в Україні залежить не від них самих, а від Риму чи Москви, то він, певно, ще довго не буде встановлений. У

¹⁹ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pravoslavnye.org.ua/index.php?action=fullinfo&r_ture=news&id=114.

²⁰ Там само.

²¹ Там само.

²² [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nrcu.gov.ua/index.php?id=4&listid=43492>.

²³ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.baznica.info/index.php?name=News&op=article&sid=3896.html>.

²⁴ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nr2.ru/kyiv/112310.html>.

силу юрисдикційного підпорядкування Московському Патріархату, дія канонів УПЦ не може в цьому питанні бути самостійною і повинна весь час корелюватися з загальноцерковною політикою РПЦ.

Тому у протистоянні УПЦ МП із УГКЦ (особливо на Заході України, де греко-католики є найавторитетнішою і найпоширенішою національно-орієнтованою інституцією), велику роль відіграє власне РПЦ та політика Росії щодо незалежної України. На Галичині УПЦ вже не становить ніякої конкуренції УГКЦ, поступово перетворюючись із церкви більшості в церковну меншину²⁵. Свої нинішні непорозуміння із греко-католиками православні московської юрисдикції прагнуть пояснити історичними подіями 16 ст. Хоча не зовсім зрозуміло, яке має відношення до Росії, та її православної церкви укладена в 1596 року Берестейська унія з Римом (яку підписали київські митрополити, що знаходилися в підпорядкуванні Константинополя)? Або яке відношення має РПЦ до греко-католицьких парафій Галичини, території, яка не належала ні Росії, ні СРСР, а тільки декілька років перед тим силою була приєднана до сталінської імперії? Чому РПЦ, засуджуючи тоталітаризм і злочинність радянської влади, від якої потерпіла не менше інших церков, не засуджує одержавлення, привласнення УГКЦ тоталітарною державою через ручну церкву Сталіна — РПЦ і сприймає Львівський собор 1946 року як легітимний факт?

Виставляти уніатську проблему як ключову у православно-католицькому діалозі, яка актуалізована в 1989 році, коли УГКЦ вийшла із підпілля і заявила про свої права і необхідність повернення експропрійованого державою і переданого РПЦ в 1946 році майна, означає, що РПЦ готова заморозити свої відносини із католиками на довгі роки. Необґрунтоване використання нині історичних понад чотирьохсотлітньої давнини аргументів для вирішення конкретних сучасних проблем може спрямувати діалог у глухий кут.

Зрозуміло, що РПЦ не подобається факт повернення УГКЦ майна, інфраструктури, авторитету, які мали греко-католики на Західній Україні до 1946 року, оскільки передача храмів, іншої власності та відновлення ролі УГКЦ в індивідуальному і суспільному житті означає втрату власності, яка належала РПЦ, зменшення православного впливу на народ, обмеження діяльності УПЦ в регіоні. Такі зміни трактуються як ущемлення прав православних віруючих. Треба визнати, що місцева влада не спішить виділити землі під забудову соборного храму у Львові, але гальмування таких справ стосується тільки тієї православної церкви, яка знаходиться в юрисдикції Московського Патріархату. В той час з іншими православними церквами влада знаходить порозуміння. Вбачаючи в цих фактах упередженість місцевої влади щодо УПЦ, історично (але не юридично) можна виправдати таку позицію як своєрідну сатисфакцію за злочин проти УГКЦ в минулому і за несправедливість щодо УГКЦ сьогодні. Особливою причиною негативного ставлення до УГКЦ з боку УПЦ є те, що уніати, як говорять православні, пробують за будь-яку ціну поширити свій вплив на православні Південь і Схід України. Зрозуміло, що недавнє (серпень 2005) перенесення кафедри глави УГКЦ зі Львова до Києва викликало обурення з боку православних. Ініціатором протестів виступила перш за все РПЦ, яка в цьому вбачає зазіхання уніатів на російсько-православні історично-канонічні території.

Українське православне середовище по-різному поставилося до цієї події. Духовенство і віруючі УПЦ КП й УАПЦ розуміють, що в компетенції самої церкви

²⁵ З 5815 релігійних громад, що офіційно зареєстровані на Галичині на 1.01.2006 р., громади УПЦ складають 3,7 %, в той час як громад УГКЦ 51,2 % (по областях: Івано-Франківська 30 проти 669, Львівська 62 проти 1525, Тернопільська 123 проти 781). — Пораховано за: Виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають із її членства в Раді Європи. — К.: Світ знань, 2006. — С. 72, 74, 86.

вирішувати, де має розташовуватися її адміністративний центр. Крім організаційно-адміністративних потреб УГКЦ бути присутньою в столиці України, це перенесення може сприйматися і як певне відновлення історичної справедливості, оскільки унія починалася, власне, в Києві. Проте офіційні кола УПЦ МП та частина її пастви признали цей факт експансіонізмом, який перешкоджає подальшому налагодженню православно-католицького діалогу на вселенському рівні. Сам факт перенесення митрополичого престолу признають доказом того, що “греко-католики не намірені відмовлятися від експансії”²⁶, — так заявив Патріарх РПЦ, відповідаючи на запитання про можливість своєї зустрічі із Папою Римським і зауваживши на залежності двосторонніх відносин РПЦ і РКЦ від українських питань. У цьому клубку суперечностей, де УГКЦ стала своєрідним каменем спотикання, ні РКЦ, ні РПЦ не сприймають самих греко-католиків як можливих фігурантів переговорних процесів хоч би для пояснення своєї позиції.

У формуванні своїх відносин із греко-католиками УПЦ не враховує того, що “по-перше, Бог бажає як горизонтальної, так і вертикальної єдності; по-друге, “ойкумена” та Церква у ній — це *динамічні сутності*, у яких повільно, але впевнено завдяки дії Святого Духа, здійснюється єдність”²⁷. Церква і середовище, в якому вона живе, не скам’яніле минуле. Вже понад 400 років існує УГКЦ, і вона не може бути просто історичним непорозумінням. Її функції і місія змінюються з роками, тому не бачити того, що греко-католики все більше стають посередником, як писав кардинал Йосип Сліпий, “між православ’ям та католицизмом, поміж національною ідентичністю та еkleзіологічною універсальністю”²⁸, значить, програти ситуацію у майбутньому.

Греко-католики, сприймаючи церкву динамічною інституцією, в розумінні її природи виходять з інших богословських позицій, ніж православні УПЦ. Греко-католики України на відміну від православних, які й досі знаходяться в ідеологічному полоні візантійщини, виводять своє походження від єдиної Київської Церкви, а отже мають намір повернутися туди ж. Саме тому вони не відмовляються від співучасті з різними християнськими центрами, а навпаки — прагнуть збагатитися здобутками цього сопричастя, з тим, щоб “втїлити в життя сучасний еkleзіальний принцип “єднання в багатоманітності””²⁹.

Навряд чи православні здатні побачити вихід із православно-католицької кризи у завданнях, які пропонуються греко-католиками: подолати взаємну упередженість опонуючих сторін; зневажити конфесійні різниці з чітким усвідомленням того, що в українських православних та греко-католиків відсутні різниці віросповідного характеру; досягнути візії майбутнього примирення в усій його можливій повноті³⁰.

Як бачимо, в діалозі Римо-Католицької і Руської Православної Церков українські греко-католики можуть зайняти одне з провідних місць. Після багаторічної перерви 18-25 вересня 2006 року в Белграді відбулося засідання створеної ще у 1980-і роки богословської комісії з католицько-православного діалогу, робота якої була перервана в 2000 році після зустрічі в Балтіморі (США) через нерозв’язаність питання про уніатів. Можна тільки вітати відновлення діалогу РКЦ і православних церков, який став можливим завдяки підписаній

²⁶ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravoslavnye.org.ua/index.php?action=fullinfo&rtype=news&id=12307>.

²⁷ Любомир (Гузар). Патр. Андрей (Шептицький) та екуменізм // Любомир (Гузар), патр. У пошуках гармонії. — Львів, 1994. — Вип. I. — С. 43.

²⁸ Жила В. Ісповідник віри — Йосиф Сліпий // Визвольний шлях. — 1996. — Кн. 2 (575). — С. 249.

²⁹ Аржаковський А. Бесіди з блаженнішим Любомиром Гузаром. До постконфесійного християнства. — Л., 2006. — С. 120-125.

³⁰ Любомир (Гузар), митр. У пошуках гармонії. — С. 4.

кілька років назад Папою Римським Іоаном Павлом II і Патріархом Варфоломеєм спільній декларації. Папа Бенедикт XVI сподівається, що розпочаті зустрічі стануть “ною фазою діалогу”. “Не слід думати, що цей діалог буде легким, що він у короткий строк дозволить подолати розбіжності з цих двох питань (питання про примат папи й греко-католиків — Л. Ф.), так само як й інших проблем”, — попереджав один із представників Ватикану.

Як бачимо, незважаючи на наявний, але не афішований антагонізм з католиками, УПЦ разом з тим є єдиним фігурантом офіційних відносин з представництвом Апостольської столиці в Україні.

Взаємини між православними церквами в Україні є найскладнішими, а перспективи діалогу — найневизначенішими, хоча досвід міжправославного спілкування в сучасній Україні має вже свою історію, яка почалася з переходу західноукраїнських православних громад з підпорядкування Московського Патріархату (МП) до відновленої в 1990 році УАПЦ. Потім вона продовжилася в автономних кроках Українського екзархату РПЦ щодо отримання від МП автокефалії, в об'єднавчому соборі 1993 року цих частин православної спільноти України і створення Київського патріархату. Але та ж історія засвідчила безрезультатність об'єднаних, навіть поетапно об'єднаних ініціатив. Врешті-решт розвиток подій, в яких взяли участь не тільки православні українці, а й інші народи та інституції, призвів до нинішнього затяжного конфлікту. Неодноразово з ініціативи самих церков, а головне — з боку держави пробували примирити православних в Україні, зверталися до авторитету Президентів різних країн та Патріархів різних православних церков, створювали міжправославні комісії, форуми. Надзвичайно активним у своєму бажанні примирити православні церкви є нинішній Президент України В. Ющенко, який у грудні 2006 року, січні і лютому 2007 року зустрівся з усіма предстоятелями церков, закликаючи їх сприяти створенню єдиної Помісної православної церкви в Україні³¹. Але розкол має такі глибокі корені, що ситуація ніяк не розв'язується, хоча стає яснішою і однозначною. Все менше залишається ілюзій стосовно швидкості і результативності об'єднавчого процесу.

Кожна з церков сформулювала власну версію того, що відбувається в православному середовищі, а виходячи з цього — вибудовує церковну політику щодо діалогу.

Найбільш непохитною є позиція **Української Православної Церкви (Московського Патріархату)**, яка може погодитися на діалог лише в разі покаяння самосвятців (УАПЦ) і розкольників (УПЦ-КП), їх перехрещення і переосвячення. Тобто, УПЦ не проти повернення в її лоно мирян і духовенства інших православних церков України, що в свій час відкололися від Церкви. Але Церква, відповідно до її заяв, категорично проти будь-якого втручання у міжправославний конфлікт державної влади. Саме тому УПЦ насторожено ставиться до Президентських ініціатив швидкого об'єднання православ'я, нагадуючи Президенту, що це, є перш за все справа самої церкви, яка має залишитися в межах канонічних правил. На листи, з якими звернувся Президент В. Ющенко до православних християн 12 лютого 2007 року³² щодо створення міжцерковної комісії з метою знаходження

³¹ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.orthodox.org.ua/ru/node/1086; www.president.gov.ua/news/data/1_13012.html; www.risu.org.ua/ukr/news/article;14771.

³² Предстоятелю Української Православної Церкви Митрополиту Київському і всієї України Володимирі, членам Священного Синоду УПЦ. Лист Президента [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.orthodox.org.ua/uk/node/1107>; Предстоятелю Української Православної Церкви Київський Патріархат, Патріарху Київському і всієї Руси-України Філарету, членам Священного Синоду УПЦ-КП [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cerkva.info/2007/02/22/lyst.html>

можливого шляху розв'язання проблем, які накопичилися між Церквами, УПЦ відповіла відмовою³³, посилаючись на канони та історичні прецеденти.

Так, ще 8 грудня 1992 року на засіданні Священного Синоду Предстоятель УПЦ митрополит Володимир (Сабодан) висловив пропозицію про необхідність проведення богословського діалогу між представниками УАПЦ і УПЦ КП з метою подолання церковного розколу в Україні. Священний Синод визнав можливим негайний початок ведення такого діалогу за наступних умов: 1) припинення насильства з боку прихильників Української Православної Церкви Київського Патріархату щодо Української Православної Церкви; 2) повернення Українській Православній Церкві захоплених силою соборів, храмів, єпархіальних центрів, навчальних закладів; 3) невтручання центральної та місцевої влади, народних депутатів у внутрішнє життя Церкви; 4) без участі колишнього митрополита Філарета (Денисенка) — оскільки він не є членом Церкви, будучи відлученим від неї.

Ці чотири необхідні для початку та нормального ведення діалогу умови (з точки зору УПЦ), які, зрозуміло, не були прийняті іншими церквами, а, отже, і виконані, залишаються базовими для УПЦ і нині. Крім того, на початку 2007 року Архієрейський Собор УПЦ в односторонньому порядку створив при Синодальних канонічній та богословській комісіях при Священному Синоді “Комісію УПЦ по відновленню єдності Українського Православ'я”. В її компетенцію входить пошук шляхів і методів, а також випрацювання механізмів відновлення єдності Українського Православ'я шляхом церковно-дисциплінарних норм, передбачених канонічним правом Вселенського Православ'я³⁴. УПЦ з 2006 року через спеціальну Синодальну комісію, яку очолює керуючий справами УПЦ архієпископ Переяслав-Хмельницький Митрофан, веде діалог з УАПЦ у формі богословських співбесід, дискусій, обговорень актуальних питань церковного і суспільного життя. Відновлення такого діалогу було ініційоване керівництвом УАПЦ, яке сподівається, що “з Божою допомогою він буде результативним”³⁵.

Незважаючи на власний вибір-обмеження учасників діалогу та одностороннє право виставляння умов його проведення, УПЦ вимушена на рівні свого центру і місцевих управлінь та громад спілкуватися з православними іншої юрисдикції. УПЦ є постійним членом Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, до якої входять й інші православні церкви, і яка регулярно збирається під головуванням представників різних церков. Так само на місцях православні входять у локальні ради чи комітети міжцерковного співробітництва, різноманітні комісії при мерах, обласних радах тощо (найчастіше вони присутні там як спостерігачі).

УПЦ у своїх заборонах та обмеженнях на спілкування з інославною спирається на позицію РПЦ щодо участі в так званих “єкуменічних молитвах”. РПЦ однозначно відмовилася від таких молитов, бо вважає, що там мають місце випадки відкритого синкретизму і вказує, що має зберігатися конфесійний принцип, за яким кожного разу молитва відбувається за якимось не єдиним, а одним обрядом (англіканським, православним, католицьким тощо). Це дає можливість представникам тих конфесій, які свідомо не хочуть брати участь у цій молитві, не бути присутнім на ній³⁶.

³³ Див. Текст листа-відповіді: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/uk/node/1122>.

³⁴ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pravoslavye.org.ua/index.php?action=fullinfo&r_type=news&id=14760

³⁵ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pravoslavye.org.ua/index.php?action=fullinfo&r_type=news&id=14774.

³⁶ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pravoslavye.org.ua/index.php?action=fullinfo&r_type=news&id=10235.

Іншими словами, УПЦ МП не має чіткого плану-наміру брати участь у міжрелігійному та екуменічному житті. Вона дистанціюється не тільки від міжхристиянських заходів, але і від суспільно значимих подій в Україні, наприклад, відзначення Дня пам'яті по жертвах Голокосту в Бабиному яру чи визнання Голодомору 32-33-х років ХХ ст. національною трагедією України. Уявлення щодо міжрелігійного діалогу значною мірою залежить від складу і настроїв ієрархії, її вишколу та орієнтацій. Тому позицію УПЦ в питанні діалогу не можна вважати одноставною. Є певні розбіжності у розумінні майбутнього поєднання церков і перспектив діалогу між Предстоятелем церкви митрополитом Володимиром (Сабодан), який — на думку митрополита УАПЦ Митрофана — “завжди мислить в українському історичному контексті”, а тому позиціонується як патріот України³⁷, і специфічно проросійськи налаштованої частини ієрархії церкви східних і південних областей України.

Найбільш розсудливі кола УПЦ усвідомлюють, що така ситуація, яка склалася в православ'ї, не може тривати вічно, тому пропонують певні шляхи виходу з кризи, які виглядають дуже революційно як для УПЦ. Зрозуміло, що УПЦ прагнучим не втрачати домінуючого положення у внутріукраїнському міжрелігійному і міжправославному діалозі, визначати, як це, скажімо, відбувається в Росії, і формат, і склад учасників діалогу, що робить неможливим рівноправний міжправославний діалог.

На відміну від Української Православної Церкви Московського Патріархату (УПЦ МП) **Українська Православна Церква Київського Патріархату (УПЦ КП)** більш радикально і позитивно налаштована щодо участі, організації і проведення діалогу з іншими релігіями, в т. ч. і християнами інших конфесій. Такий діалог сприяв би утвердженню УПЦ-КП в суспільстві, в релігійному середовищі. Чи не вперше УПЦ КП концептуально заговорила про необхідність міжхристиянського діалогу три роки тому назад в Декларації Помісного Собору (травень 2004) “Про духовне відродження українського суспільства в умовах глобалізації світу” (III, 6), де закликала християнські конфесії об'єднати свої зусилля у відстоюванні єдиного для всіх християн морального вчення. Саме на цьому запропоновано було зробити акцент, який дасть більш ефективні результати, ніж спроби досягти організаційної та віросповідної єдності³⁸.

Але далі соборового рішення, якщо об'єктивно оцінювати ситуацію, Церква не пішла. На це є об'єктивні і суб'єктивні причини. Як і УПЦ МП, УПЦ КП сконцентрована на своїх внутрішніх проблемах: власність, кадри, евангелізація, взаємини з владою тощо. Для цієї Церкви на першому місці по значимості стоїть не міжрелігійний і навіть не міжхристиянський діалог, а нормалізація стосунків із іншими православними церквами як в Україні, так і в світі, що проявляється в прагненні навести хоч якісь контакти з різними помісними православними церквами. Проте офіційні церкви не йдуть на зближення з незваним Київським патріархатом. У той же час “опальні”, “неканонічні” православні церкви Македонії і Чорногорії (предстоятелем якої є митрополит Михаїл), Болгарії (церква, що відокремилася від Патріарха Максима і яку очолював митрополит Софійський Інокентій), ліве крило православної церкви Грузії присилають свої делегації, обмінюються листами, поздоровленнями.

Тривалий час УПЦ КП була надзвичайно зацікавлена в позитивному і швидкісному завершенні православного міжцерковного діалогу, результатом якого мало б стати створення Єдиної Помісної Церкви. До певного періоду всі

³⁷ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://orthodoxy.org.ua/uk/node/1760>.

³⁸ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kievpatr.org.ua/sobor2004/deklaracia.htm>.

документи — постанови помісних та архієрейських соборів, звернення тощо — були присвячені обґрунтуванню цієї мети і накресленню відповідних завдань³⁹. Але ігнорування, інколи протидія будь-яким переговорним ініціативам УПЦ КП з боку інших православних церков, держави “остудили” гарячі наміри патріарха Філарета об’єднати всіх і зразу. Тому, незважаючи на таку нібито світську очевидність поєднання різних частин (церкви) одного цілого (православ’я), церковні кола, віруючі люди не спішать об’єднуватися. Певні застороги і заперечення виникають не тільки в УПЦ МП, яка не хоче об’єднуватися із “розкольникими”, але й в УПЦ КП, яка не бажає об’єднання із РПЦ — “віковим гнобителем української церкви і православного люду в Україні”.

УПЦ КП, сподіваючись отримати підтримку держави в об’єднувачому процесі, є дуже залежною від позиції влади з цього питання. Період президентства Л.Кучми для УПЦ КП був одним із найменш продуктивних у напрямку проведення переговорів з іншими православними. Великі надії у церкви з’явилися після обрання президентом України В. Ющенка, який доволі рішуче виступив на стороні національно і самостійницьки орієнтованих церков в їх бажанні мати Помісну церкву. Проте остання ініціатива Президента, його звернення до предстоятелів православних церков України від 12 лютого 2007 року отримала підтримку тільки з боку УПЦ КП, яка однозначно заявила, що церква готова до діалогу з УПЦ МП. Священний Синод УПЦ КП підтвердив свої наміри делегувати представників єпископату й духовенства для проведення зустрічей та консультацій із представниками УПЦ МП для вирішення проблемних питань розвитку православ’я в Україні, для пошуку взаємоприйнятних шляхів налагодження міжцерковного замирення, а також у справі об’єднання православних України в єдину Помісну Православну Церкву⁴⁰. Було заявлено, що позиція Київського Патріархату в питанні діалогу з УПЦ МП викладена в “Заяві прес-центру Київської Патріархії з приводу ініціатив щодо відновлення єдності українського православ’я” від 29 січня 2007 року — незмінна⁴¹.

Щодо взаємин між УПЦ КП і УАПЦ, то патріарх УПЦ КП вважає їх у цілому мирними. Проте проблема об’єднання ніяк не вирішується, незважаючи на те, що було підписано три документи — “Домовленості” між УПЦ КП й УАПЦ у Стамбулі, Тернополі і Києві. Своє рішення призупинити діалог з автокефалами УПЦ КП пояснила в спеціальному зверненні (17.11.2005)⁴², яке народилося після провалу об’єднувачого з УАПЦ собору. Через непослідовну та неконструктивну позицію єпископату УАПЦ, говорить в ньому, були зірвані досягнуті між двома церквами у вересні-жовтні 2005 року домовленості про об’єднання в Єдину Помісну Українську Православну Церкву. Вже після досягнення домовленостей про проведення спільного Об’єднувачого собору та утворення спільної Передсоборової комісії з боку єпископів УАПЦ почали висуватися вимоги, які суперечили духу раніше підписаних документів. Основною передумовою об’єднання автокефали назвали відставку предстоятеля Київського Патріархату Філарета у відповідь на приєднальну, а не об’єднальну модель створення помісної церкви, а також прозелітську політику УПЦ КП стосовно вірних УАПЦ. Виправдовуючись, патріарх Філарет заявив, що зволікання з об’єднанням двох

³⁹ Див.: Постанови Собору Української Православної Церкви щодо релігійної ситуації на Україні та з інших питань церковного життя (1-3 листопада 1991 року), де вказується, що «на Україні може бути лише одна канонічна Православна Церква, яка об’єднує православних християн усіх національностей [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kievpatr.org.ua/structura.html>.

⁴⁰ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uaorthodox.org/article.php?pid=531>.

⁴¹ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uaorthodox.org/article.php?pid=522>.

⁴² [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uaorthodox.org/print.php?pid=448>.

церков викликало невдоволення духовенства УАПЦ, частина з яких почала поступово переходити до Київського Патріархату. Донедавна такий процес мав би лише вітатися УПЦ КП. Але останніми роками політика Церкви щодо УАПЦ дещо змінилася: в принципі не відмовляючись від ідеї об'єднання, УПЦ КП віднесла реалізацію ідеї в недалеку, але перспективу, побачивши, що частина “союзницької церкви” виступає за збереження свого незалежного статусу, а різні частини Церкви демонструють протилежні бажання об'єднатися чи то з УПЦ, чи з РПЦ, чи з Константинополем. Досвід конфліктів в УАПЦ у 1993-2005 рр., коли виникла загроза перетворитися у спільноту маленьких юрисдикцій, які взаємно поборюють одна одну і майже ніяк не впливають на життя суспільства, переконав УПЦ КП не ризикувати об'єднанням і не переносити чвари УАПЦ в Помісну об'єднану церкву. В УПЦ КП вважають, що на офіційному рівні діалог треба тимчасово припинити. Разом із тим УПЦ КП звернулася до духовенства і віруючих УАПЦ із закликом: не чекаючи, доки єпископи розмірковуюватимуть над наслідками об'єднання для них особисто, об'єднуватися з Київським Патріархатом в єдину Помісну Українську Православну Церкву. Таким чином, діалог реально продовжується, але не на ієрархічному, а на місцевому, парафіяльному рівні. Саме ці церкви є найближчими за своїм походженням, історією, формою богослужіння, національними орієнтаціями.

Ставлення УПЦ КП до УПЦ МП є дуже складним. Складність витікає з того, що історично ці церкви пов'язані між собою узами любові і ненависті одночасно. Старше покоління мирян і духовенства УПЦ КП — це колишні вірні і священики Руської Православної Церкви, яка майже 350 років специфічно опікувала і виховувала православних українців. Накопичені за століття, а особливо актуалізовані від часу отримання Україною своєї державної незалежності міжцерковні проблеми не вирішити за життя одного покоління. Взаємні претензії сплелися в тугий клубок суперечностей, які мали б розв'язуватися на різних рівнях (богословському, екклезіалістичному, політичному, освітянському, моральному). Але рішення УПЦ МП про заборону своїм архієреям і духовенству спілкуватися з архієреями і духовенством Київського Патріархату, напевно, чисто по-людськи не наблизить православних України до діалогу. Натомість УПЦ КП чекає від духовенства і віруючих Московського Патріархату видимих кроків “до діалогу, до миру і християнської любові, адже всі ми є православними українцями і приречені жити в одній державі на українській землі”⁴³.

Особливу роль у міжправославному діалозі в Україні міг би зіграти Константинополь, з яким УПЦ КП має неофіційні контакти. В процесі початих у 2000 році чотиристоронніх переговорів за участю Константинопольського і Московського Патріархатів, УПЦ КП й УАПЦ виявили діаметрально протилежні позиції Константинополя і Москви (перший стоїть на позиції автокефалії Української Православної Церкви, а друга наполягає на тому, щоб УПЦ КП й УАПЦ повернулися до складу Руської Православної Церкви). Згодом Київський Патріархат і УАПЦ, на вимогу Московської Патріархії було відсторонено від переговорів, які з того часу фактично зайшли в глухий кут. Але УПЦ КП не збирається відступати, будучи переконаною, що “повинна продовжувати працювати в цьому напрямі до повного завершення святої справи”, якою є об'єднання Православної церкви в Україні.

УПЦ КП прагне укріпити свої позиції за кордоном. Так, в Америці та деяких європейських країнах реєструються парафії УПЦ КП для української

⁴³ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kievpatr.org.ua/news.php?page=show_stat&id=359.

діаспори. Патріарх Філарет прагне регулярно відвідувати свою паству⁴⁴. Його діяльність за межами України, де він приймає в свою юрисдикцію не лише громади української традиції, але й “розкольників” з інших Помісних Церков, засуджується іншими православними церквами, в першу чергу РПЦ. Але практика перетягування віруючих під свій омофор — доволі розповсюджене явище серед православних. Так, є відомості, що до українських церков за кордоном РПЦ надсилає своїх емісарів, які переконують вірних УПЦ КП в США і Канаді, Української Православної Церкви в США або Української Автокефальної Православної Церкви у Північній і Південній Америці та Діаспорі переходити в її юрисдикцію, замінюючи українські псалтирі і Біблії російськими виданнями.

У цілому стримано очікуваний, але позитивний настрій УПЦ КП щодо необхідності діалогу між усіма християнами виводять цю церкву, а особливо її ієрархів, духовенство, які представляють церкву в діалозі, з стану православноканонічної невизнаності в поле практичного екуменізму. Традиційно толерантно складаються відносини між віруючими УПЦ КП і УГКЦ, УПЦ КП і традиційними протестантськими церквами. Ці церкви солідарні з багатьох питань, все частіше виступаючи об'єднаною силою у реакції на важливі суспільні і державні події як в Україні, так і світі, про що згадувалося вище.

Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ) — ще один фігурант міжправославного діалогу, яка неодноразово змінювала свою позицію у цьому питанні, що залежить від конфігурації сил всередині цієї церкви. 12 жовтня 2006 р. озвучена ініціатива УАПЦ (предстоятель — митрополит Мефодій) відновити єдність Православ'я в Україні через повернення до діалогу між УПЦ і УАПЦ. Представник УАПЦ, митрополит Івано-Франківський Андрій (Абрамчук), вважає, що відновлення діалогу дає церквам надію на здійснення спільної мрії — Єдиної Помісної Православної Церкви. Керуючий справами УПЦ архієпископ Переяслав-Хмельницький Митрофан, оцінюючи зустрічі позитивно, не є таким радикальним у своїх висновках. Найголовніше — допрацювати механізми досягнення єдності Православ'я. І на цей раз, активність проявила УАПЦ. Відомо, що священні канони, за словами предстоятеля УАПЦ Мефодія, не визначають механізму отримання Церквою автокефального статусу (повної канонічної незалежності), тому багато сучасних Помісних Церков отримали автокефалію шляхом її самопроголошення. Так вчинила п'ятнадцять років тому й Українська Автокефальна Православна Церква. Проте цей канонічний акт, як відомо, досі не визнаний іншими Помісними Православними Церквами, і УАПЦ так само як і УПЦ КП перебуває сьогодні в певній канонічній ізоляції. Тому Церква зацікавлена у визнанні свого канонічного статусу та об'єднанні на канонічній основі з іншими православними юрисдикціями. Метою діалогу має бути обговорення різних *канонічних моделей об'єднання* українських православних юрисдикцій в Єдину Помісну Православну Церкву⁴⁵. Спеціальна Богословсько-канонічна комісія при предстоятелі УАПЦ розробила пропозиції щодо виходу з церковної кризи та об'єднання українських православних юрисдикцій в Єдину Помісну Церкву. Голова Богословської Комісії УАПЦ архієпископ Херсонський та Кримський Іоанн сформулював ті принципи, на яких УАПЦ вестиме діалог з іншими Помісними Церквами⁴⁶, але вони ще мають бути піддані науково-канонічній експертизі. Перш за все, об'єднання має відбуватися на засадах

⁴⁴ Останній свій візит патріарх Філарет здійснив до США 28 жовтня — 7 листопада ц.р. — див. докладніше: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cerkva.info/2006/11/15/usa.html>.

⁴⁵ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://orthodoxy.org.ua/uk/node/1760>.

⁴⁶ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://orthodoxy.org.ua/uk/node/3315>.

пошани до канонічного Передання Церкви, тобто результатом має бути створення канонічно повноцінної церковної структури, яка б була визнана Вселенським Православ'ям.

Теоретично існує кілька моделей канонічного врегулювання української церковної ситуації. На думку експертів, ключову роль у її врегулюванні можуть відігравати або Константинопольський Патріархат Православні Церкви в Україні разом з Московським Патріархатом. Не можна також виключати можливість урегулювання української проблеми на всеправославному рівні при співпраці Московського й Константинопольського Патріархатів. Аналізуючи кожен з запропонованих моделей, можна побачити всі ті складнощі, перед якими постануть православні церкви в своєму бажанні канонічного об'єднання.

УАПЦ надзвичайно “стурбована небратським, агресивним ставленням представників УПЦ КП до УАПЦ”, про що заявила у відповідному зверненні⁴⁷. Цим Церква негативно відреагувала на заклик УПЦ КП до православних віруючих щодо переходу у Київський Патріархат. Крім того, Постановою Архієрейського Собору Української Автокефальної Православної Церкви від 2 березня 2007 року Церква визнала “неможливим євхаристійне та молитовне спілкування між єпископатом і духовенством УАПЦ та “патріархом” Філаретом⁴⁸. Як бачимо, на експансіоністські випадки УПЦ КП фактично оголошена війна. Після таких взаємних кроків перспектива діалогу УПЦ КП і УАПЦ є дуже невизначеною.

Все це свідчить на сьогодні про змарновану інтелектуальну, богословську та організаційну потенцію православ'я в Україні, ті невикористані шанси, які надала історія українським православним церквам. Але перспектива повноцінної участі православних церков України в міжрелігійному діалозі є. І хоча вона тісно пов'язана із вирішенням канонічного статусу цих церков, отримання помисності і визнання останньої Вселенським православ'ям — ті теоретичні обґрунтування і практичні кроки, які епізодично здійснюються православними церквами України, мають стати початком перетворення православних України на повноправних учасників всеправославного, а також міжрелігійного діалогу.

⁴⁷ Звернення Архієрейського Собору УАПЦ до єпископату, духовенства та вірних УПЦ Київського Патріархату (2 березня 2007 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.uaoc.info/ua/news/news_/?pid=172.

⁴⁸ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.risu.org.ua/ukr/resources/religdoc/uaoc_doc/synod_070302.